

ISSN 0558 - 1125

УДК 634. 7 : 631. 16

П.В. КОНДРАТЕНКО, доктор сільськогосподарських наук, академік, професор

Л.М. ШЕВЧУК, доктор сільськогосподарських наук

Л.О. БАРАБАШ, кандидат економічних наук

Інститут садівництва (ІС) НААН, Київ, Україна

ЯГІДНИЦТВО УКРАЇНИ – СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

P.V. KONDRATENKO, Doctor, Academician, Professor

L.M. SHEVCHUK, Doctor

L.O. BARABASH, PhD

Institute of Horticulture, NAAS, Kyiv, Ukraine

SMALL FRUIT GROWING IN UKRAINE – STATE AND DEVELOPMENT PROMISES

Розкрито сучасний стан ягідництва у світі та Україні, показано причини малоефективного розвитку галузі та обґрунтовано теоретичні і практичні шляхи виходу її з кризи.

Раскрыто современное состояние ягодоводства в мире и Украине, показаны причины малоэффективного развития отрасли, и обоснованы теоретические и практические пути выхода из кризиса.

The authors have revealed the present – day state of small frut growing throughout the world and in Ukraine, shown the reasons of the low effective branch development and substantiated the theoretical and practical ways out of crisis.

Вагомою складовою в забезпеченні населення України плодівничою продукцією є вирощування ягідних культур, які відзначаються раннім досяганням плодів, високою врожайністю, скороплідністю, великим коефіцієнтом розмноження, технологічністю і можливістю механізації збору врожаю. Ягоди містять багато біологічно активних речовин (БАР), є дієтичним продуктом харчування, а також цінною сировиною для переробної промисловості. Раціональна організація ягідництва забезпечує швидкий обіг капіталу та

окупність інвестицій. Це знали завойовники ще з давніх часів. І тому, щоб підірвати могутність підкорених держав, вони в них, насамперед знищували сади. Так чинив Тамерлан у XIV ст. н. е., підкорюючи Грузію. Не знехтували цим “правилом” і турки, захопивши Грецію, Вірменію та Угорщину. Цей “досвід» несвідомо застосував М. С. Горбачов своєю антиалкогольною кампанією. У 80 – ті роки минулого століття плодово – ягідний комплекс із потужною переробною промисловістю давав понад 30% прибутку всього аграрного сектора. В цей період у галузі садівництва були фінансові ресурси для того, щоб дотувати збиткові (але потрібні суспільству і державі) економічні та суспільні проекти. Наприклад, у колгоспі “Дружба” Чигиринського району Черкаської області плодово – ягідні насадження займали 5% угідь і забезпечували 60% загального прибутку господарства [1].

Оскільки кон’юнктура ринку постійно змінюється, технології виробництва ягід повинні бути максимально гнучкими та адаптованими до цих змін, що, у свою чергу, пов’язано зі скороченням строку загальної ротації плантацій та прискореним оновленням їх сортового складу.

За даними Держкомстату України, у 2013 році площа ягідників становила 22,6 тис. га, валовий збір – 136,4 тис. т, урожайність – 6,7 т/га, в тому числі в сільськогосподарських підприємствах - відповідно 5,8 тис. га, 10,5 тис. т і 2,6 т/га. Найбільша питома вага у всіх категоріях господарств належить насадженням суниці - 9,2 тис. га (40,7%), малини - 5,3 тис. га (23,5%), чорної смородини - 5,5 тис.га (24,3%). Площа агрусу становить лише 1 тис. га (4,4%). Валові збори цих культур склали відповідно 70,7; 29,5; 26,6 і 7,3 тис. т.

В Україні збільшення виробництва ягід стримує дефіцит високоякісного садивного матеріалу сучасних вітчизняних сортів і складність процедури офіційного імпорту саджанців з іноземних держав. Сьогодні в Україні є лише декілька промислових розсадників, що можуть вирощувати садивний матеріал високої якості і тому потреби виробників нашої країни тільки на 30% забезпечені вітчизняними саджанцями.

За повідомленнями Українського клубу аграрного бізнесу, площа комерційного виробництва ягід з кожним роком збільшується на 10 – 15 %. На сьогодні обсяг їх ринку в республіці становить близько 80 мільйонів гривень. При цьому майже 65% його грошового еквіваленту забезпечується за рахунок імпортних саджанців, вартість яких практично удвічі вища, ніж вітчизняних.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України, мінімальна річна норма споживання плодів та ягід на одну людину має складати 68 кг [6], тоді як за останні роки фактично цей показник становив всього 48-53,3 кг. Отже рівень споживання українцями продуктів плодівництва та ягідництва на 21,6% менший за мінімальні норми.

Разом з тим у світі на одну людину плодів, ягід і столового винограду припадало 35-45 кг, і тільки в Австрії та Новій Зеландії ця цифра становить близько 90 кг/ рік, в Америці та Африці - 29, в Європі – понад 40 кг/рік.

У науково обґрунтованих річних нормах споживання людиною плодово – ягідної продукції частка ягід повинна становити 10% загальної маси [5] згідно з інформацією Інституту харчування АМН, в тому числі ягід смородини чорної - 4,5 кг [3].

Як свідчать дані ФАО, у 2010 р. у світі виробляли 4 939,9 тис. т плодів ягідних культур, з них суниці - 4 367 тис. т, малини – 462,4, чорної смородини – 110,5 тис. т. На жаль, останнім часом лише світове виробництво плодів суниці підвищилось із 3 779 у 2005 до 4 367 тис. т у 2010 рр., при цьому площі насаджень скоротилися на 14,9 тис. га. Плантації малини, за даними ФАО, за останні п'ять років зменшилися на 3,5 тис. га, врожайність - з 5,5 до 5,0 т/га, а валовий збір - на 47,9 тис. т. По смородині чорній ці показники знизилися на 139,7 тис. га, 1,2 т/га і 780,6 тис. т відповідно. Нині найбільшим виробником плодів ягідних культур у світі є Польща [2].

В Україні в цілому відмічається незначне збільшення площ насаджень ягідних культур. За даними Державного комітету статистики, площі під суницею з 2007 по 2013 рр. збільшилися з 8,8 до 9,2 тис. га, під малиною - з 5,2 до 5,3 тис.га, а під смородиною чорною - з 5,1 до 5,5 тис. га.

Динаміка площ, урожайність і виробництво ягід в Україні, 1996-2013 рр.*

Роки	Площа, тис. га		Урожайність, т/га	Валовий збір, тис.т
	загальна	плодоносна		
Всі категорії господарств				
1996-2000	24	20,4	4,0	65,1
2001-2005	21,7	19,8	4,6	91,1
2006-2010	21,6	19,9	5,5	109,1
2011	21,6	19,9	6,0	119,5
2012	22,2	19,9	6,3	124,5
2013	22,6	20,3	6,7	136,4
у т.ч. сільськогосподарські підприємства				
1996-2000	6,0	4,9	0,6	2,6
2001-2005	5,1	3,7	1,0	3,6
2006-2010	4,9	3,6	1,8	6,4
2011	4,9	3,6	2,1	7,5
2012	5,5	3,7	2,3	8,3
2013	5,8	4,0	2,6	10,5

*Розраховано за даними Державного комітету статистики України.

Завдяки впровадженню нових технологічних прийомів вирощування та підвищенню інтенсивності культивованих сортів помітно підвищувалася врожайність, що й сприяло

збільшенню валового збору. У 2007-2013 рр. виробництво плодів ягідних культур в Україні збільшилося на 39,8 тис. т, в тому числі: суниці – 30,0, смородини чорної – 2,1, малини – 6,9 [4].

Споживчий кошик плодів суниці останніми роками формують, %: Житомирська область на 11,6, Київська - 10,0, Дніпропетровська - 9,2, Донецька – 8,9; малини: Київська – 8,5, Дніпропетровська – 10,3 і Донецька – 10,5; смородини чорної: Вінницька – 8,9, Донецька – 10,4, Дніпропетровська – 13,7. Найменше вирощується ягід в Івано-Франківській, Закарпатській, Миколаївській, Херсонській та Волинській областях.

Разом зі збільшенням вирощування плодів ягідних культур в Україні підвищився й рівень їх виробництва на душу населення. Якщо у 2001 році на одну особу вирощувалося 1,8 кг, у 2005 – 2,3, 2011 – 2,5, то у 2013 – 3,0 кг. Невеликий спад відбувся у 2007 р – 1,9 кг. З усього асортименту ягідних культур найвищий відповідний показник у 2013 році припадав на суницю (53 %), малину (23) і смородину чорну (20 %). У фізичних показниках це становило 1,6; 0,7 і 0,6 кг відповідно [4].

Але в даний час у промисловому ягідництві простежуються негативні тенденції. Так, у 2010-2012 рр. в середньому 36% підприємств, які займалися вирощуванням ягід, мали збитки, що, у свою чергу, спричинило низькі темпи відтворення насаджень. Зокрема, кущових ягідників, згідно з даними Держкомстату України, у 2008-2011 роках щорічно закладалося тільки 500-570 га і лише у 2012 році – 1056,2 га та у 2013 – 832,8 га.

Разом з раціональною організацією виробництва в сучасних умовах важливого значення у підвищенні ефективності функціонування галузі набуває освоєння ніш на зовнішніх ринках і створення сировинних зон плодопереробних підприємств. Щодо зовнішньої торгівлі, то у 2010-2013 роках експорт свіжих ягід суниці зріс у 10,5 (з 17,4 до 182,9 т), а заморожених зменшився в 1,6 раза (з 380,7 до 234,1 т). Основними покупцями перших були Росія та Молдова (відповідно 72,9 і 23,6%), останніх (майже 85,4%) – країни Західної Європи.

В цей же час імпорт свіжих ягід зріс в 1,5 (з 700,7 до 1039,9 т), а заморожених зменшився в 1,8 раза (з 1234,8 до 680,7 т) та перевищував їх експорт відповідно у 7,2 і 4,2 раза. Найбільше свіжих плодів суниці на внутрішній ринок України надходило з Греції (49,2%), Туреччини (29,5), Іспанії (11,1), Нідерландів (5,5), а заморожених – з Китаю (68,5%).

Необхідно відмітити, що Україна – один з найбільших експортерів дикорослих ягід, зокрема чорниці. У 2010 – 2013 роках щорічно реалізовувалося за кордон близько 678,5 т свіжих плодів цієї рослини, а також журавлини та інших з роду *Vaccinium*, з яких більша частина (85,3%) – у Польщу [9].

Основними покупцями заморожених плодів ожини, малини тощо були західноєвропейські країни (близько 844,7 т, або 95,2%). Водночас на український ринок значна кількість такої продукції надходить з Польщі – 580,7 т, або 92,1%.

Широкі інвестиційні можливості щодо вирощування, заморозки та експорту ягід з України є стимулом для залучення іноземних інвесторів, наприклад, інтегрований проект, який реалізується на Львівщині. З метою виробництва ягід і закупівлі їх у населення було створено ТзОВ “Агрофрукта Бішків” – українське підприємство з італійськими інвестиціями. Тут вирощують суницю, малину та аронію, а також налагоджено переробку плодів, у тому числі дикорослих. Продукція розповсюджується безпосередньо у Львівській області, зокрема, на оптовий ринок “Шувар”, та в інших регіонах України, а крім того, експортується в Західну Європу та в Китай.

Ринок ягідних культур має великий потенціал для розвитку як за рахунок внутрішнього попиту, так і за можливістю розширення експортних поставок.

В останні два – три роки в Україні висаджувалося близько 400 га суниці щорічно. Попит на продукцію цієї культури залишається високим, тому у наступні 2-3 роки слід очікувати розширення закладання площ під неї.

За прогнозами експертів найближчим часом імовірним є перевиробництво смородини чорної та падіння цін на її плоди практично до собівартості. Це пов'язано з тим, що останні роки закупівельні ціни на ягоди постійно росли і досягли рівня 25 – 30 грн/ кг. В результаті розширилося закладання нових насаджень і підвишилися ціни на садивний матеріал майже вдвічі. Подібна ситуація з чорною смородиною вже мала місце дев'ять років тому.

Виробничники практично припинили закладання ремонтантних сортів малини, оскільки переробники декілька років тримають закупівельну ціну на цю ягоду на досить низькому рівні. Попит на свіжі плоди малини звичайної в останні роки залишався високим, закупівельна ціна у виробничників становить близько 30 грн/кг. Таким чином, на найближчий час прогнозується збільшення площ під малину звичайну і стабілізація кількості насаджень ремонтантної, котра залежить від імпорتنних поставок замороженої продукції в Україну.

Крім традиційних для ягідництва нашої країни суниці, малини та смородини чорної, увагу садівників дедалі більше привертають рослини, що досі були мало поширені в культурі. Наприклад, така ягода, як лохина, при промисловому вирощуванні забезпечує високий прибуток, хоч обсяг її ринку збільшується дуже повільно через великі інвестиції у виробництво. В Україні лохину вирощують лише останні 5 років. Плоди цієї культури цікаві не лише споживачеві, а й виробничнику економічною стороною. Площа її у 2012 році становила 260 гектарів. Вітчизняні саджанці лохини практично відсутні в розсадниках, тому садивний матеріал виробничники імпортують, головним чином, із Польщі, Нідерландів і США.

Насадження лохини починають плодоносити на другий рік після посадки, а повна продуктивність рослин настає на сьомий-восьмий. Завдяки можливості механізації збору врожаю, високому експортному потенціалу культури, а також високій реалізаційній ціні ягід

(близько 70 грн./кг), лохина все більше зацікавлює великих виробників, які можуть забезпечити не малі інвестиційні вклади у великотоварне виробництво її продуктів.

За статистичними даними, сьогодні ягідні культури в Україні майже на 70% вирощуються на присадибних ділянках. Якщо державні садівничі підприємства мають свій координуючий центр - відділ садівництва, виноградарства і виноробної промисловості при Міністерстві аграрної політики та продовольства України, то для приватних господарств, у яких вирощують основну масу продукції ягідництва, такого центру не існує. Кілька років тому було створено Всеукраїнську асоціацію виробників продукції садівництва і виноградарства, яка так і не запрацювала. Асоціативне об'єднання виробників сьогодні працює або на декілька підприємств, які вносять в нього кошти, або взагалі є неефективним.

У світі вже давно існують, а в Україні необхідно широко запровадити, вірніше відродити науково-виробничі об'єднання кооперативного плану зі статутними положеннями концернів, які на правах підприємств могли б проводити організаційну політику, забезпечувати виконання технологічних процесів у господарствах, збір, зберігання та реалізацію продукції. Без відродження такої кооперації, прикладом якої у 80-ті роки минулого сторіччя було створене на базі нинішнього Інституту садівництва НААН Науково-виробниче плодорозсадницьке об'єднання Головлдвинпрому УРСР, в яке входило близько 40 розсадницьких господарств України, зусилля держави по налагодженню виробництва продукції садівництва не матимуть успіху. Адже дійти до наукового забезпечення і технологічних питань кожного товаровиробника можливо тільки через кооперативне об'єднання.

Заготівля продукції садівництва переробними підприємствами в індивідуальних господарствах не дала позитивних результатів, тому що в таких умовах співробітництва не можливо планувати довгострокову стратегію. Це підтверджується негативним досвідом переробних підприємств Києва, Харкова, Львова, Вінниці, що працювали на привізній сировині і на яких переробники практично встановлювали свою заготівельну ціну, що була не вигідна для товаровиробників. Тому ці підприємства сьогодні живуть або за рахунок низькорентабельного виробництва, або взагалі зникли. Вихід один – кожному такому підприємству потрібно мати свою якісну сировинну базу, тобто свої насадження.

Актуальною сьогодні є проблема наукового забезпечення вирощування ягід. Через недостатнє матеріальне забезпечення вітчизняної науки вона в деякі моменти відстає від виробництва, яке сьогодні переймає передовий технологічний досвід у зарубіжних країнах.

Назріло питання створення приватних науково-дослідних установ, що апробовані в зарубіжних країнах і які швидшими темпами можуть створити технології завтрашнього дня і забезпечити конкурентоспроможність виробництва. Вартість наукових розробок постійно зростає через використання сучасного дорогого обладнання та необхідність належної оплати

праці висококваліфікованих наукових працівників. Сьогодні держава, як і за корононом, фінансує в основному тільки найбільш актуальні теоретичні розробки, а на прикладні коштів не вистачає.

Необхідно створити науково-дослідні приватні лабораторії при кооперативних об'єднаннях за ґрунтово-кліматичними зонами, які могли б співробітничати з інститутами Національної академії аграрних наук України та зарубіжними науковими установами.

Кошти від півторавідсоткового збору на розвиток садівництва доступні, головним чином, тільки для великих господарств, процедура оформлення видачі грошей за ними дуже складна, тому відсутнього впливу на розвиток ягідництва в Україні вони поки що не показали. Виділення грошей необхідно проводити через кредитування з відстрочкою платежів на три-чотири роки, тобто до вступу насаджень у товарне плодоношення.

За прогнозами аналітиків, найближчими роками площі під ягідними культурами істотно збільшуватимуться, їх частка у промисловому виробництві зростатиме. На даний час науковці ІС НААН та його мережі розробили та пропонують виробництву інноваційні технології вирощування ягід в насадженнях різних конструкцій з використанням скороплідних сортів, які досить швидко вступають у період плодоношення та відзначаються високою продуктивністю. При врожайності 10-20 т/га від реалізації ягід можна одержати 115-200 тис. грн. прибутку з 1 гектара. Застосування цих технологій забезпечує отримання високоякісної, екологічно безпечної продукції, зниження її собівартості, економне використання ресурсного потенціалу підприємства, максимальний прибуток і швидкий обіг капіталу.

Список використаної літератури

1. www.ukrreferat.com/index.php?referat=62969
2. Гиричев В.С. Производство и селекция ягодных культур в Польше / В.С. Гиричев, Е. Zurawicz / Плодоводство и ягодоводство России. Т. XXII, ч.1. – М.: Изд. дом ГНУ ВСТИСП, 2009. – С. 247 – 249.
3. Жидехина Т.В. Формирование продуктивности насаждений смородины черной при индустриальных технологиях возделывания / Т.В. Жидехина, Т.В. Носкова / Плодоводство и ягодоводство России. Т. XXII, ч.1. – М.: Изд. дом ГНУ ВСТИСП, 2009. – С. 331 – 337.
4. Кондратенко П.В. Залежність вмісту аскорбінової кислоти в ягодах чорної смородини від метеорологічних умов вирощування / П.В. Кондратенко, Л.М. Шевчук // Садівництво. – 2005. – Вип. 57. – С. 380 – 384.
5. Марковський В.С. Довідник по ягідництву / В. С. Марковський, А. В. Гуляев, В. П. Лошицький та ін. [під ред. В.С. Марковського]. – К.: Урожай, 1989. – 220 с.
6. Олійник В.О. Продовольча безпека України: сучасний стан та механізм державного регулювання [Електронний ресурс] / В.О. Олійник. Режим доступу до журналу.: www.kbuara.kbuara.ua/e-book/.../08.pdf
7. Сільське господарство України: стат. щоріч. за 2010 рік / [за заг. кер. Ю.М. Остапчука]. – К.: Держкомстат України, 2011. – 384 с.

8. Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України за 2013 рік // Статистичний бюлетень (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Експорт – імпорт окремих видів товарів за країнами світу за січень – грудень 2013 року (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Одержано редколегією 01.03.14